

УДК – 94(437.1(.2):316.75 Бевзюк Євген Володимирович; Bevzuk Evgen.

Ідеологія чеських будителів напередодні революції 1848 року.

Національно-культурна діяльність західних слов'ян у кінці XVIII ст. - на початку XIX ст. – одна з найбільш яскравих та насичених етнічним змістом сторінок у минулому слов'янських народів Європи. Процес слов'янського відродження у якості симбіозу Просвітництва та романтизму можна розглядати як процес етнічної модернізації, що мав місце у слов'ян хронологічно наприкінці XVIII - XIX ст.ст., геополітичне на теренах мультиетнічної Австрійської держави-імперії.

Ключові слова: *свідомість, патріотизм, будитель, етнос, нація, відродження, Чехія, культура, мова.*

Идеология чешских будителей перед революцией 1848 года.

Работа посвящена исследованию проблемы развитию чешского национального возрождения, одного из важнейших периодов чешской истории. Именно в этот период кропотливая и результативная деятельность чешских деятелей возрождения привела к масштабным культурным сдвигам, которые имели место в этнической чешской среде.

Ключевые слова: *будитель, этнос, нация, возрождение, Чехия, культура, язык, сознание, патриотизм.*

The ideology of Czech Awakeners before the revolution of 1848.

The national and cultural activity of western Slavs at the end of the XVIII century – the beginning of the XIX century is one of the most significant periods of European Slavs from the point of view of ethnicity. The process of Czech Slavonic revival as a symbiosis of Enlightenment and romanticism can be regarded as a process of ethnic modernization that took place at the end of the XVIII-XIX centuries.

Key words: *national and cultural activity, ethnic modernization, national revival.*

Кінець XVIII - початок XIX ст.ст. для західних слов'ян характеризується поживанням політичного життя, становленням власної етнічної інтелігенції та процесом модернізації культури, насамперед мови, літератури та науки. Процес чеського національного відродження очолили діячі, що залишилися відомими в історії, як будителі. Творча кар'єра будителів була наповнена не тільки досягненнями та протиріччями, а досить часто навіть пошуком власної національної ідентичності. Достатньо пригадати, що на початковому етапі становлення кар'єр «національних патріотів» багато хто з будителів не вмів спочатку навіть розмовляти на рідній мові, а більша частина патріотично-налаштованих етнічних лідерів все життя продовжувала писати свої праці переважно німецькою мовою. Наприклад робочою мовою для делегатів

Першого Всеслов'янського конгресу була німецька [7, с.139-146], а відомий чеський і словацький будитель Я.Коллар, на протязі всього свого життя надавав перевагу саме німецькій мові, як інструменту наукової комунікації. Більш того, народившись у словацькому селищі Мошовіц, він відмовлявся визнати словацьку мову, як самостійну. Відстоював ідею формування єдиної чехословацької нації з відповідною єдиною мовною стандартизацією на базі чеської мови [21, с.84].

Оцінки вкладу будителів у справу національного відродження досить різні. Так, скоріше у дусі традиційного пангерманізму, розглядає слов'янських будителів один з фундаторів марксизму Ф.Енгельс. Він вважає, що етнічне самоусвідомлення слов'янських народів у Центральній Європі у ХІХ ст. було не етнокультурним процесом, а частиною панславистичного руху. На цьому фоні просвітницька, наукова і творча діяльність будителів ставала певним прикриттям для реакційної політичної мети експансизму з боку Російського царизму. Саме про цей аспект панславізму писав Енгельс, він наголошував: «Первинна форма панславізму була суто літературною. Родоначальниками його були Добровський чех, основоположник наукової філології слов'янських діалектів і Коллар словацький поет з Угорського Прикарпаття» [16, с.204-205].

На рубежі 20-30-х років національний чеський рух вступає у свою нову змістовну фазу, переважно політично-культурного змісту. На фоні революційних подій 30-х років у Чехії відбувається формування двох основних напрямів національно-політичної боротьби: радикально-демократичного і національно-ліберального, що свідчить про відсутність соціальної гомогенності у чеському суспільстві часів культурної модернізації та говорить про продовження як соціальної, так і національно-культурної стратифікації у слов'янському середовищі. Про перебіг цього процесу писав польський національний діяч періоду Просвітництва Ф.Езерський. Він надає наступну оцінку процесу стратифікації, що відбувалася у національній свідомості західних слов'ян у кінці ХVІІІ ст. «Простий народ створює багатство і силу держави, і він визначає характер нації. Шляхта у всій Європі і усіх націй має

однаковий характер і складає певним чином один людський рід, тому що шляхта всіх націй говорить на одній мові...» [6, с.489]. Вислів сучасника є ілюстрацією до фактів нерівномірності збереження і модернізації національної самосвідомості у різних соціальних шарах суспільства, що у кінцевому підсумку стало чинником появи та існування різних політичних, національно-культурних течій у чеському національному русі.

На початку 30-х років відбувається подальше становлення демократичного кола дрібнобуржуазної інтелігенції, що логічно віддзеркалювало хід процесу подальшої модернізації соціальної структури суспільства та появи нових течій у суспільно-політичному та культурному чеському русі. Молодий радикально-демократичний рух об'єднали представники різних ідейних поглядів – прогресивний літературний критик В.Небескій, літератори Я.Томичек і К.Кампелик, майбутні радикальні демократи К.Сладковський, Й.Фріч, В.Вавра-Гаштальський, Я.Кнедльганс-Ліблінський. Деякі з них (Е.Арнольд і К.Сабіна) взагалі проповідували ідеї дрібнобуржуазного утопічного соціалізму. Так, наприклад, Е.Арнольд писав: «... дворянство ... обмежувало прагнення до свободи, підтримуючи ідею свободи, при цьому мали на меті зміцнення свого панування, ... залишки чеського дворянства змінили рідну мову на мову поневолювачів, підірвали народне коріння» [17, с.55].

Становлення ліберального напрямку також відобразило процес появи нової соціальної стратифікації, суперечливий характер наповнення суспільно-етнічної свідомості показниками нової якості. Політико-культурна програма чеських лібералів лежала у руслі австрославізму, який у 40-х роках ХІХ ст. став політичним прапором переважної частини ліберальних та буржуазно-ліберальних сил у національних рухах слов'ян. Згідно з ідейно-політичною концепцією, необхідними умовами збереження та розвитку західного слов'янства були відродження своєї історії, самоорганізованість, та самоініціативність у рамках Австрійської держави та при умові збереження абсолютної монархії в імперії Габсбургів. Максимальна програма

австрославізму чеських лібералів мала на меті ідею перетворення Австрії у федеративну конституційну монархію, у межах якої могла б існувати чеська автономія. У різні часи до цього напряму належали журналіст К.Гавлічек-Боровські, юристи Ф.Браунер і Ф.Рігер, історики В.Томек і Я.Воцель. Їх суспільно-політична програма, світоглядні принципи – це еkleктика етнічної мовно-культурної проблематики, «слов'янського філологізму» із «обережними політичними уявленнями» про місце власного етносу у мультіетнічній Австрійській імперії. Тому зовсім не випадково, що позиція лібералів довгий час знаходила підтримку у таких відомих меценатів, як граф Каспар, Франц Штенрберг і граф Тун, а граф Тун навіть сформулював програму обережних реформ у імперії Габсбургів [9, с.126]. У своїй праці «Славизм в Богемії» [23]. І.М.Тун представив варіант альтернативної панславізму австрославістської ідеології. Він назвав панславизм фікцією, яка була вигадана противниками слов'ян для знищення слов'янської самосвідомості.

Одним з найбільш яскравих, колоритних постатей чеського національного руху був політик, філософ, історик Ф.Палацький. Він здійснив вагомий внесок у становлення професійної чеської національної історичної науки. Не випадково, що його вважають батьком чеської історіографії, офіційним «земським історіографом... з утриманням в 1000 гульденів» [2, с.124]. Його «Історія чеського народу» [20] стала справжнім науковим досягненням того часу та внесла певний вклад у розширення національної свідомості чехів. Національна слов'янська ідея Палацького – це ореол величчя етнічної культури, «романтика можливого», що руйнувала естетику класицизму. Він, як інші ліберали, підтримував ідею федералізації Австрії. Ідеологія австрославізму Палацького передбачала створення федеративної конституційної монархії в рамках Австрії, що було обумовлено необхідністю протистояння германізації та русифікації. Створена ним концепція політичного австрославізму була викладена у відомому «Листі до Франкфурту» від 11 квітня 1848 р. [22]. Палацький націонал-патриот, тому зовсім не випадково, що на Слов'янському конгресі у Празі 1848 р. редагуючи маніфест Палацький

як будитель-мрійник напише: «Ми, безумовно є молодшими, але не є слабкішими, з'являючись знову на сцені Європи, пропонуємо негайно скликати загальний європейський конгрес народів для вирішення всіх міжнародних питань...» [8, с.303].

Фундаментальним змістом національної чеської ідеї Палацького був австрославізм. Як відмічали сучасники, «політична програма, яку він начертав досить ясно і від якої не відступав ні на крок, була програмою конституційного федералізму і автономії народностей, об'єднаних під скіпетром австрійського імператора» [2, с.124]. При цьому природа автономії для народів імперії не обмежувалася лише мовно-культурними аспектами. На думку Палацького, мала включати у практику етнічного контролю над політичними і економічними аспектами певної національної території.

Поряд з Палацьким ідеологію австрославізму поділяли австрійські соціал-демократи В.Адлер і О.Бауер, а також політичний соратник Палацького Ф.Л.Рігер. Останній за свою активну національно-патріотичну позицію та зв'язки з польськими національно-патріотичними діячами у 1842 р. був заарештований та певний час знаходився під слідством у австрійській в'язниці [2, с.126]. У ході розгортання у Чехії боротьби за національну рівність в усіх сферах політичного, культурного, економічного життя наприкінці 40-х рр. XIX ст. Палацький зі своїм зятем – адвокатом Рігером та публіцистом Гавлічком очолюють ліберальне крило чеського національного руху. У практичній діяльності ліберально-буржуазна течія національного руху спиралася на так зване «Промислове товариство» і празький чеський буржуазний клуб «Міщанська бесіда», членами якого були Ф.Браунер, А.Штробах, Ф. Рігер. Ці політичні об'єднання відображали інтереси заможної частини торгівельно-промислової буржуазії і частини чеських середніх і дрібних поміщиків. Головним друкованим органом цієї політичної сили стала газета К.Гавлічка «Празькі новини», у якій він як редактор закликав до політичного компромісу з Габсбурзькою монархією у рамках так званого «австрославізму» і стверджував, що «австрійська імперія є кращою гарантією

збереження нашої національності». Гавлічек «належав усією своєю душею великій справі відродження слов'янської народності, але за тодішніх обставин він не бачив для чехів іншого порятунку від германізації ... як у тісному союзі з австрійським урядом, який обіцяв заступництво і рівноправність усім народностям у своїй державі. Тому Гавлічек своєю діяльністю надавав цьому уряду важливі послуги» [12, с.289].

Практика розгортання національно-патріотичного руху у слов'ян тісно переплелася з народною творчістю. Між фольклористів Чехії особливе місце посів Ф.Л.Челаковський. Панславистичні нотки у поглядах і суспільно-політичній діяльності Челаковського були досить характерними мотивами для ряду славистів першої половини ХІХ ст. Ця ідеологія, як відмічає у вступі до своєї книги О.Гільфердінг «Росія і слов'янство», зародилася на теренах Австрійської імперії: «У 1826 році словенець Ян Геркель, «австрійський слов'янин», як називав він себе, ввів у наукову літературу термін «панславізм»» [5, с.17]. Челаковський підхопив досить поширену в імперії ідеологію панславізму, скоріше виходячи з інтересів чеського етносу, а не російських великодержавних інтересів. Фундаментальна парадигма «раннього» Челаковського – це ідея політичного об'єднання слов'янства, виходячи із етнічної, культурної та мовної спільності. Подібні настрої є наслідком панування у поліетнічній державі лише германського культурного типу. В умовах загальності європейського процесу становлення нових націй, спроба західних слов'янських будителів знайти опонента Австрійській імперії в особі Російської слов'янської імперії була зрозумілим і логічним кроком.

Надалі світоглядний алгоритм Челаковського дещо змінюється, особливо у плані відмови від ідеалізації Російської імперії як лідера та захисника слов'янського світу. Такою причиною стало польське національно-визвольне повстання 1830-1831 років. Антиросійський рух охопив не тільки територію Королівства Польського, але й слов'янські Західну Білорусію та Правобережну Україну. Жорстокість, з якою було придушення польське повстання, нанесла нищівного вдару по романтичним загальнослов'янським ілюзіям багатьох

будителів першої половини ХІХ ст. Наприклад, у 1835 р. газета «Празькі новини», редактором якої був Челаковський, досить гостро відгукнулася на приїзд до столиці Царства Польського – Варшави імператора російського Миколи І. Газета порівняла висловлювання імператора із практикою стосунків «татарських ханів до руських князів» [10, с.175].

Критичні антиімперські настрої, що панували в національних чеських колах, і які поділяли Челаковський, Рігер та багато інших діячів відродження, не могли не викликати певного занепокоєння у російських слов'янофілів. Наприклад Гільфердінг у своєму зверненні до Рігерта дає наступну оцінку політичній позиції, що мала місце у чеському суспільстві відносно російсько-польських стосунків: «Наважуюся писати до Вас, щоб висловити вам мою думку про тон, прийнятий органами чеського суспільства у польсько-російській суперечці. ... Спостерігаючи за чеською журналістикою, я дуже часто запитую себе мимоволі: чи не знаходиться чеський народ у війні з російським? Ваші органи... сиплють на Росію і російський народ безмежні потоки наклепів...» [4, с.12-13]. Такий антиросійський тон у чеських періодичних виданнях був свідченням зростаючої національної самоідентифікації, розумінням процесу відродження як процесу розвитку етнічної самостійності і визнання права на участь у політичному житті європейських країн в умовах панування у ХІХ ст. імперських політичних структур.

Визнаючи фаховість та обізнаність Челаковського як науковця, діяча загальнослов'янського змісту та європейського масштабу, прусський уряд запрошує його у 1841 р. читати лекції по слов'янознавству у Бреславльському університеті, а вже у 1849 р. він повертається до своєї празької *alma mater* вже у якості професора кафедри. В університеті будитель продовжує свою суспільно-політичну та культурну діяльність. Він користується беззаперечним авторитетом у молоді та національно-патріотичному колі прихильників слов'янської ідеї. У своєму щоденнику М.П.Погодін наступним чином прокоментував цей факт: «Челаковський ... такий же улюбленець чеського народу, як колись у нас був Пушкін» [11, с.121]. Його ідеї знаходили

прихильників завдячуючи чеській молоді, що отримувала освіту в різноманітних навчальних закладах Європи.

Романтичні ідеї про місце слов'ян у європейській цивілізації, слов'янське майбутнє стали причиною розширення інтересів до пошуків пам'яток з власного минулого. Саме на цей романтичний час розвитку національного відродження західних слов'ян припала плідна діяльність чеського філолога і поета, дійової особи національного відродження В.Ганки. Для філологічних поглядів Ганки була притаманною орієнтація на російську мову. Він прекрасно володів російською та постійно надсилав свої книги до Російської академічної бібліотеки [3, с.380]. За його панславістичні погляди він був обраний член-кореспондентом Петербурзької академії наук. Його світоглядна позиція підтримувалася офіційними кабінетів Російської імперії. Ганка регулярно листується з членом державної ради, майбутнім міністром народної освіти О.С.Шишковим [15, с.390].

На чолі лівого радикально-демократичного крила часів національного чеського відродження у переважній більшості стояли письменники та публіцисти. Між ними особливо своєю індивідуальністю виділявся Й.В.Фріч. Під впливом ірландського націоналістичного руху Фріч разом із соратниками створює у 1845 р. таємне революційне товариство «Ріпіл». Товариство ставило за мету боротьбу за знищення феодальних привілеїв та створення демократичної республіки. До того ж своїм обов'язком члени товариства вважали підтримувати власну культуру з метою популяризації національної ідеї, яка, на їхню думку, сприяла формуванню політичної гомогенної за своїм складом нації. Соціальна база товариства об'єднувала представників різних верств населення, хоча виражала інтереси не тільки радикальної інтелігенції, але й прагнення передових верств дрібної буржуазії. До того ж, члени товариства «Ріпіл» проводили певну гурткову, агітаційну та культурно-просвітницьку роботу.

Особливою фігурою у лівому крилі чеського національного руху став К.Гавлічек-Боровській. Особистість політичного діяча, публіциста та

основоположника чеської журналістики формувалася під впливом таких потужних грантів слов'янського відродження, як Юнгман і Шафарик. Саме за рекомендацією останнього, Гавлічек-Боровській знайшов місце домашнього вчителя у Москві, де працював на протязі 1843-1844 років. На теренах російської імперії почали формуватися русофільський і панслов'янський світогляд Гавлічека-Боровського. У своїх «Картинки з Росії» Гавлічек намагався висвітлити перед чеськими читачами російську політичну дійсність [19]. У Росії «він зійшовся з багатьма передовими російськими людьми. Знайомства з ними, і взагалі з російськими слов'янами, дало Гавлічеку інше спрямування; він став інакше дивитися на західних слов'ян, став впевненим у тому, що їм, як і Росії, передбачене велике майбутнє» [14, с.238]. Проживаючи та працюючи на початку своєї кар'єри у Російській імперії Боровський писав, що «древня, освічена Європа може повчитися в варварській Росії» [19, s.135]. У цей час до кола його друзів входили історик літератури Шевирьов, московські слов'янофіли Хомяков, Киреевський, Бодянський. Під тиском суспільно-політичних імперських реалій Гавлічек переглядає свою філософію захоплення ідеєю слов'янської загальності. Пізніше він писав так: «Російські морози та інші російські принади загасили в мені останню іскру всеслов'янської любові» [18, s.32].

Захопленість К.Гавлічека-Боровського такими чеськими будителями, як Добнер, Пельцель, Добровський та русофільськими ідеями можна пояснити рядом обставин. Насамперед, в історії чеських і російських контактів відобразилися різноманітні теоретичні концепції єдності та взаємності слов'янських народів і практика культурно-політичної співпраці слов'ян, що склалася в умовах непростих взаємовідносин Російської та Австрійської імперій. Процес проходив на тлі заплутаної російської політики по відношенню до слов'янських рухів та країн Центральної Європи. По-друге, ліве крило національного чеського та словацького руху, більш гостро відчувало тиск на практику національно-культурного відродження з боку офіційного Відня. Це пояснюється тим, що процес модернізації Австрійської монархії, в тому числі її

культурної складової, у порівнянні з іншими європейськими країнами, напевно, був одним з найбільш складних у європейській історії. Хронологічно розпочавшись ще у XVIII ст., коли під скіпетром династії Габсбургів були об'єднані величезні території, населені німцями, угорцями, слов'янами, комплексний процес модернізації реально охопив лише два народи – німців та угорців, які в кінцевому рахунку створили дуалістичну монархію. Слов'янство, і це не могли не розуміти діячі нового покоління, у тому числі вчені й поети Юнгман, Шафарик, Палацький, Коллар, Челаковський, Гавлічек-Боровській, опинилося між двома консолідованими етнічними силами – німців та угорців. Це слугувало каталізатором для появи різних ідеологічних інтерпретацій змісту та завдань національного чеського руху часів відродження: від поміркованості та австрославізму до русофільства та панславізму. Але в цілому діячі чеського національного руху були політично обережними. Багатьма чеськими будителями австрійська монархія розглядалася у якості гаранту, що підтримує етнокультурні чеські прагнення, а Російська імперія виступала у якості певного аргументу, який необхідно було мати під час діалогу із австрійською владою. У цілому «маятник вибору» для чеських національно-культурних діячів схилився на користь Відня, про що наприклад свідчить стаття із празької газети «Народні листи» («Národní Listy»). Наведемо один з газетних висловів: «Якщо це буде необхідно, ніхто з чехів не побоїться сказати у Москві або у Петербурзі про те, про що неодноразово говорилося у Празі: народ чеський не дозволить позбавити свою країну її політичної самостійності ... представники всіх слов'янських племен ... не задумують змови проти Австрії, а тому не бояться, що потужний дух Австрії може їх роз'єднати» [2, с.101-102].

Розчарований внутрішньою та зовнішньою політикою російського самодержавства Гавлічек-Боровській повертається на батьківщину, де за сприянням Палацького він стає редактором чеської газети «Празькі новини» (Pražské noviny; 1846-1848), яка «стала улюбленою газетою ... а редактор надавав політичним статтям таку форму, під якою вони проходили непоміченими цензурою ... Коло читачів збільшувалося, багато з них навчилося

читати між рядків» [14, с.240]. У 1848 р. газета перейменовується у «Народні новини» та отримує літературний додаток у вигляді періодичного журналу «Чеська бджола» (Česka včela). Перебуваючи на посаді редактора Гавлічек-Боровській публікує ряд статей, в яких трансформує, а точніше інтродукує російську інтерпретацію ідеї слов'янофільства до чеського етнокультурного поля. Так, російське класичне слов'янофільство мало на меті посилення імперії шляхом політичного єднання слов'янських народів, але під керівництвом Росії. Цю концепцію Гавлічек зважено пристосував до політичних реалій Австрійської монархічної держави: спочатку етнічний чех, а потім вже слов'янин. Це, на його думку, не вимагало жорсткої прив'язки до політичних імперських інститутів і не примушувало чеський етнос приносити культурну жертву загальнослов'янській ідеї єдності. «Він стояв за нероздільність Австрійської імперії, вбачаючи у цьому для чехів єдиний засіб порятунку від германізації...» [14, с.241]. Побудова Гавлічеком концептуальної моделі інтродукції чехів у Австрійську імперію, використання її як можливої основи для відродження національної культури, може слугувати прикладом впливу етнічної інтелігенції на формування домінант національного самовизначення у вигляді становлення практики обґрунтованого національного конформізму, що отримала назву австрославізм.

Так, наприклад у статті «Слов'янин і чех» (1846) Гавлічек-Боровській пише про необхідність практики чеського національного руху спрямовувати у напрямку підтримки соціально-економічних і політичних інтересів нових соціальних верств чеського населення, але в межах існуючої Австрійської політичної системи. На його думку, до 40-х років XIX ст. слов'янство стало лише «географічним і науковим поняттям», а тому ідея романтичної слов'янської єдності має бути замінена практикою взаємного культурного мімесису [10, с.33].

Ідеї Гавлічека-Боровського збіглися з посиленням позицій національної чеської славістики і національного чеського руху. Наприклад, в одному із своїх виступів він писав: «Народність повинна бути першою і головною турботою

нашою. ... Свобода без народності не має жодного значення, тому що вона нічого не може дати. Це їхня свобода не для нас, а для наших гнобителів» [14, с.241]. Його заклики були почуті багатьма західними слов'янами, оскільки відповідали зростаючим претензіям Праги як самобутнього слов'янського культурного центру. Тому зовсім не випадково, що уряд імперії у 1849 р. заборонив «Народні новини», хоча у відповідь на це Гавлічек-Боровській засновує тижневик «Слован», що стає політичним рупором лівого крила національного чеського руху. У цілому стратегію і діяльність етнічної лівої інтелігенції можна охарактеризувати як «позитивний варіант» науково-політичного впливу на процес національного відродження.

Таким чином, по мірі того, як Австрійська держава робила спроби модернізації монархії, приймала нові форми в управлінні та законодавстві, по мірі того, як затверджувалася у слов'янському середовищі свідомість рівноправності, розвивається освіта, посилюється самостійність суспільства – у чеському етносередовищі зміцнюється усвідомлення його індивідуальних національних особливостей та зростає організованість національно-культурного руху у західних слов'ян. Невипадково, що Погодін у своєму інформаційному донесенні від 4 червня 1843 р. на ім'я міністра народної освіти Російської імперії С.С.Уварова, після поїздки по землям західних слов'ян, відмічає поступовість подолання деформації базових ментальних підстав етнічної культури. Його лист свідчить про процес зростання національної свідомості: «З 1839 р. багато змін відбулося у слов'янських землях Австрійської монархії. У Богемії значно посилилася національність ... доказом чого служить відома брошура графа Тука про вітчизняну словесність, яка справила на всіх сильне враження ...» [1, с.136]. М. Погодін пише про позитивні наслідки «чеського відродження», відмічає зростання інтересу до національної мови і культури з боку вищої чеської і словацької еліти.

Характерно, що царський уряд був досить обережний у власних зовнішньополітичних діях по відношенню до західних слов'ян. Стриманість Росії до відроджувальних процесів можна пояснити зовнішньою політикою, що

формувалася на засадах легітимізму і дотриманні загальнохристиянських канонів. Виходячи з імперських міркувань міністр С.Уваров, не дивлячись на листи Погодіна про зростання у чеському національному середовищі національно-патріотичних настроїв, у спеціальному циркулярі на адресу попечителя Московського учбового округу дає свою оцінку національно-культурним процесам, що мали місце у західних слов'ян. У циркулярі констатується факт організаційного зростання слов'янського національного руху, але на думку міністра, ідея про можливе злиття у єдине ціле слов'янських народів є помилковою. Більш того, патріотизм слов'ян і ідея слов'янської єдності може бути використана «зловмисниками» для «збудження розумів і розповсюдження небезпечної пропаганди, злочинної і обурливої» [13, с.224]. Далі С. Уваров рекомендує розглядати слов'янські проблеми в університетах суто з позицій наукового інтересу до слов'янства, і в жодному разі не з політичних міркувань. Царський уряд прагнув не допустити, щоб слов'янський рух та його ідеї вийшли за межі офіційно встановлених рамок. Проте уряд виявився не в змозі загальмувати процес взаємного слов'янського інтересу і запобігти процесу мімезису національно-демократичних ідей у колі російських суспільних діячів.

У цілому підводячи підсумок цьому етапу національного чеського відродження необхідно відмітити, що воно розпочалося на тлі європейського Просвітництва, збагатилося в часи романтизму і досягло свого масштабного розквіту в національно-культурному русі періоду революційних подій 1848-1849 рр. Чеське відродження відобразило складний, суперечливий характер європейської імперської політики першої половини XIX ст. Воно напряму пов'язане з подіями в імперії Габсбургів та різноманітністю форм національного руху у слов'янських народів.

Список використаних джерел та літератури.

1. Архив Государственного исторического музея Москва. - Ф.17. - Д.87. - Л. 30. Цит. по: Коган Б.М. Развитие чешско-русских культурных связей с конца XVIII в. до конца революции 1848 г. Диссертация на соискание ученой степени к.и.н. – Ленинград, 1974. - 228 с.
2. Всероссийская этнографическая выставка и Славянский Съезд в май 1867 года. - М., [Др.:] Унив. Типография, 1867. - 473 с.

3. Ганка В. – Шишкову А. Письмо. 3 мая 1822 г. / Записки, мнения и переписка адмирала А.С. Шишкова. – Берлин: Издание Киселева, 1879. - Т. 2. - С. 390-391.
4. Гильфердинг А.Ф. Письмо к г. Ригеру в Прагу о русско-польских делах / Собрание сочинений: Статьи по современным вопросам славянским. - С.-Пб., Печатня В. Головина, 1868. - Т. 2. - С. 277- 288.
5. Гильфердинг А.Ф., Лебедев С.В., Платонов О. Гильфердинг А.Ф. Россия и славянство. Предисловие С.Лебедева. - М.: Институт русской цивилизации, 2009. - 491 с.
6. Избранные произведения прогрессивных польских мыслителей / Составители: Илья Соломонович Миллер, Игорь Сергеевич Нарский. - М.: Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова., 1958. - Т.3. - С.342.
7. К.ин М.И. Славянский съезд в Праге в 1848 году. - С.-Пб.: Типография И.И. Глазунова, 1860. - 49 с.
8. Кавелин К. Новейшая история Австрии. Пражский съезд славян / Вестник Европы. - С.-Пб.: Просвещение, 1866. - Вып. 2. - 404 с.
9. Лео фон Тун. О современном состоянии Чешской литературы и ее значение // Журнал Министерства народного просвещения. - С.-Пб.: Типография Императорской академии наук. - 1843. - Т. 38. - С.124-127.
10. Освободительное движение народов Австрийской империи. Возникновение и развитие. Конец XVIII в.- 1849 г. - М.: «Наука», 1980. – 483 с.
11. Погодин М.П. Год в чужих краях (1839). Дорожный дневник. - М., 1844. - Ч.1. – 241 с.
12. Полонский Я. Тирольская элегия Гавличка // Русское слово. Литературно-ученый журнал. Гр. А.Кушелев-Безбородко, Григорий Евлампиевич Благосветлов. - С.-Пб.: Изд. Гр. Кушелева-Безбородко, в тип. Рюмина и Компании, 1860. - Т. 2. - С. 289-304.
13. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802-1902. - С.-Пб., 1902. – 428 с.
14. Троянский А. Карл Гавличек Боровский // Русский вестник. Журнал литературный и политический. - М.: изд. Каткова и К., 1861. - С. 235-264.
15. Шишков А.– Ганке В. Письмо от 3 мая 1822 г. Шишков А.С. Его высокопреподобию господину аббату Добровскому. 28 апреля 1823 г. / Записки, мнения и переписка адмирала А.С. Шишкова. - Берлин: Издание Киселева, 1879. - Т.2. - С. 391-393.
16. Энгельс Ф. Собр.соч. - Т.52. - С. 204-205.
17. Arnold E. Sebrané spisy. - Praha. 1954. с. 55;
18. Havlíček Borovský K. Politik a novinář. Výbor z díla. - Praha, 1956, с. 32;
19. Havlíček Borovský K. Obrazy z Rus. Epigramy a aforismi.- Praha, 1986;
20. Palacky F. Dějiny národu českého v Čechách av Moravě. - Praha, 1877. - D. III. - С. 2. – 295 s.
21. Pastrnek František. Jan Kollár, 1793-1852: sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce «Slávy dcery» na oslavu jeho stoletých narozenin. - Nákl, Obou spolků, 1893. - 175 s.
22. Palacky F. Spisy drobne. Uspf. dr. B.Rieger. D. 1. - Pr., 1898.
23. Thun J.M. Der slawismus in Böhmen. / Besprochen von Jos. Math. Grafen v. Thun. / I.G. Calvesche Buchhandlung. - Prag, 1845.